

УДК 78.03(477):783.082.4

DOI: 10.31318/2414-052X.1(54).2022.255419

ТЕТЯНА ГУСАРЧУК

ORCID iD: 0000-0001-8067-4010

доктор мистецтвознавства,
професор кафедри історії української музики
та музичної фольклористики

Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна)

tvhusarchuk@gmail.com

ЛЮДМИЛА РУДЕНКО

ORCID iD: 0000-0002-0329-0504

кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)

lrudenko777@gmail.com

ДУХОВНИЙ КОНЦЕРТ «ГЛАСОМ МОЇМ» У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ АВТОРСЬКОЇ АТРИБУЦІЇ

Обґрунтовано актуальність проблеми авторської атрибуції творів українських композиторів другої половини XVIII — початку XIX століття. Підкреслено важливість визначення авторства як одного з актуальних завдань сучасної музичної україністики, актуальність якого визначається не лише науковою складовою, зокрема потребою глибшого розуміння перебігу стилевих процесів, які відбувалися в тогочасному мистецтві, а й практичним значенням результатів досліджень такого спрямування, оскільки вони безпосередньо пов'язані з виконавством. Проакцентовано необхідність роботи з уточнення авторської належності опусів в умовах сьогодення, коли, на жаль, маємо багато випадків виконання творів під чужими іменами внаслідок звернення виконавців до неякісних нотних джерел, в яких авторство творів подано помилково. Показано, що сучасним дослідникам доводиться стикатися з подвійним і навіть потрійним авторством, тобто із суперечливою авторською атрибуцією в різних джерелах, а також з іншими випадками, коли виникає потреба в уточненні авторської належності твору. Узагальнено досягнення сучасних українських музикознавців, які працюють у відповідному напрямку, намагаючись повертати загублені та помилково атрибутовані твори до спадщин їхніх справжніх творців. Виявлено різні підходи до вирішення поставленої мети. Визначено основні обставини функціонування української музичної культури та її особливості, що спричинили виникнення масштабної проблеми авторської атрибуції стосовно творчої спадщини епохи Класицизму. Підкреслено роль Києво-Могилянської та духовної академії у збереженні української музичної спадщини. Здійснено джерелознавче та порівняльне текстологічне дослідження духовного концерту «Гласом моїм», який у різних джерелах має різну авторську атрибуцію — Артемію Веделю, Степану Дегтярьову та Льву Гурільову. Проаналізовано наявні друковані редакції та

© Гусарчук Т., 2022

© Руденко Л., 2022

рукописний список концерту з бібліотеки Київської духовної академії, що зберігається у ВБЗІК НБУ ім. В. Вернадського. Виокремлено елементи музичної мови й музичного мовлення, які можуть свідчити проти авторства Артемія Веделя, а також ті, що, навпаки, свідчать на його користь. Висловлено гіпотезу стосовно авторства твору та констатовано, що для остаточного висновку наразі не вистачає нотних матеріалів, передусім двох нотних текстів, атрибутованих Льву Гурільову, які знаходяться в російських нотозбірниках.

***Ключові слова:** авторство, алонімія, індивідуальний стиль, українське музичне мистецтво, духовний концерт, творчість Артемія Веделя та Степана Дегтярьова.*

Постановка проблеми... Проблема встановлення та уточнення авторства творів є надзвичайно актуальною стосовно української музичної спадщини другої половини XVIII століття. Виникнення цієї проблеми спричинено комплексом історичних та соціокультурних чинників. Актуальність досліджень, спрямованих на її вирішення, великою мірою визначається їхнім практичним значенням, адже «... помилки в атрибуції творів другої половини XVIII століття, наявні в нотних джерелах, дублюються, а також помножуються як у літературі, так і у процесі виконавської практики та фіксації на аудіоносіях» (Гусарчук, 2017, с. 263). Перелік прикладів виконання та видання творів, помилково приписаних іншим композиторам, на жаль, можна продовжувати й продовжувати. Іноді це стосується навіть музикознавчих праць, у яких аналізуються помилково атрибутовані твори, і при цьому науковці намагаються розглядати їх виходячи з жанрово-стильових засад творчості тих композиторів, яким ці твори не належать (!). Зрозуміло, якою є цінність таких наукових студій.

Однак, попри безсумнівну актуальність проблеми та зусилля ряду фахівців, спрямовані упродовж десятиліть на її розв'язання, сьогодні ще залишається багато білих плям у царині вітчизняної музичної спадщини, багато невирішених, а почасти й не вирішуваних питань, що пояснюється складністю проблеми, комплексним характером завдань, які постають перед дослідниками, і, зрештою, надзвичайною відповідальністю, яку вони мусять брати на себе, «відбираючи» певні твори в одного композитора і «віддаючи» їх іншому. Саме цей етико-психологічний чинник іноді загальмовує подальші дослідження у згаданому напрямку. Не сприяє просуванню вперед також і розуміння того, що зроблені висновки, вірогідно або й напевне, можуть так і залишитися

гіпотетичними і остаточний результат не буде досягнутий у найближчому майбутньому або й взагалі ніколи. Тому цілком слушно Лариса Івченко завершує свою вступну статтю до нового видання симфоній XVIII століття такими словами: «Кожна пам'ятка музичної культури XVIII століття заслуговує на величезну увагу, їх збереглося у світі не так і багато <...> До гіпотез завжди слід ставитися з обережністю. Але наука неможлива без гіпотез, припущень, здогадок...» (2021, с. 14).

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Проблема авторства порушується і розглядається у ряді сучасних музикознавчих досліджень, які торкаються творів різних жанрів. Так, у статті Л. Івченко (2001) викладено результати дослідження шести томів рукописних партій хорових творів з колекції колишньої бібліотеки Академії співу в Берліні (так званій «Архів Баха», що зберігався у фонді №441 під назвою «Матеріали діячів мистецтва і літератури XVI–XIX століть. Колекція» у ЦДАМЛМ). Серед переписаних у цих манускриптах композицій Л. Івченко виявила 28 анонімних творів, серед яких ідентифікувала твори М. Березовського — як широко відомі, так і вперше віднайдені, які раніше вважалися втраченими, а також сім творів Б. Галуппі¹. Активно працює в руслі пошуку та дослідження нотних джерел О. Шуміліна, тож, цілком природно, проблема авторства творів перебуває в полі її зору. Так, одну з її статей присвячено проблемі атрибуції духовних творів М. Березовського в контексті їх стильової еволюції (2011). Останнім часом О. Шуміліна веде гостру полеміку з приводу авторства двох симфоній М. Березовського. «Старт» цієї полеміки було закладено ще дуже давно – в публікації Л. Івченко, в якій авторка висловила гіпотезу про можливу належність симфоній саме цьому композитору (1996). Натомість О. Шуміліна спростовує авторство М. Березовського (2021а) та висуває свою гіпотезу щодо справжнього автора цих двох симфоній, підписаних у друкованому джерелі 1760 року загадковим прізвищем *Beresciollo* (2021б).

Серед завдань музичної текстології, спрямованих на дослідження

¹ Ще два твори пізніше атрибутувала О. Шуміліна як також належні перу цього італійського композитора.

пам'яток українського хорового мистецтва доби Класицизму (рукописів та стародруків), підкреслено роль текстологічних методів у розв'язанні питань, що потребують перевірки й уточнення авторства окремих творів (Гусарчук, 2001). Суто джерелознавчий підхід до встановлення авторства застосовано у праці А. Лебедевої-Ємеліної — інципітному каталозі духовних хорових творів епохи Класицизму, написаних в Російській імперії, в якому дослідниця вказує на виявлену суперечливу атрибуцію в різних джерелах і висловлює свою думку щодо правильності або більшої ймовірності встановленого авторства в певному джерелі виключно на підставі більшої надійності, авторитетності самого джерела, не порушуючи при цьому питання стильової характеристики творів (2004).

Масштабне порівняльно-стилістичне дослідження творчих спадщин С. Дегтярьова та А. Веделя здійснив А. Кутасевич (2015). На підставі стильової диференціації творів, які безсумнівно належать тому чи іншому композиторові, автор дисертації робить висновки стосовно авторства творів контраверсійної атрибуції у різних нотних джерелах, упевнено відводячи авторство одного з композиторів на користь іншого або висловлюючи аргументи на користь більшої імовірності однієї з авторських атрибуцій, а в окремих випадках засвідчує неможливість встановлення авторства через відсутність питомих стилістичних ознак.

Проблему авторської атрибуції та достовірності джерел у творчій спадщині А. Веделя розглянуто у контексті загальної проблеми визначення й уточнення авторської приналежності творів другої половини XVIII століття. Зокрема, наведено випадки суперечливої та помилкової атрибуції ряду творів не лише А. Веделя, а й М. Березовського, С. Дегтярьова, Б. Галуппі, Д. Бортнянського, Л. Гурільова, П. Турчанінова (Гусарчук, 2017).

Окрім суто джерелознавчого та стилістичного методів визначення авторства творів суперечливої авторської атрибуції, запропоновано своєрідний метод порівняння підходів до музичної інтерпретації вербального тексту різних насправді авторів двох творів, написаних на один текст — «Доколі, Господи,

забудеші мя», — в одній тональності (*фа мінор*) і виданих свого часу під одним іменем — А. Веделя (Гусарчук, 2018). Окрім славнозвісного тричастинного концерту А. Веделя, відомого з його автографічної партитури, існує інший однойменний, але чотиричастинний концерт, який у різних джерелах фігурує і як твір А. Веделя, і як твір С. Дегтярьова, і як анонім, але найбільш відомий з друкованого джерела 1917 року з іменем А. Веделя. На підставі виявленої різниці у підходах авторів двох концертів «Доколі, Господи, забудеші мя» до втілення канонічного тексту було підтверджено висновок А. Кутасевича про помилкову атрибуцію А. Веделю другого — чотиричастинного концерту (А. Кутасевич послуговувався іншим аналітичним підходом) (2015).

Як окремий випадок загальної проблеми авторства К. Бабенко розглядає феномен алонімії — підписування твору іменем іншого композитора, що може відбуватися як свідомо, так і внаслідок помилки. Зокрема, дослідниця аналізує три сонати різних композиторів (Й. Ванхайля, Й. Коліцци та, ймовірно, М. Березовського) для клавічембало, підписаних загадковим ім'ям «синьйора Бера» (конволют з Краківського національного музею, колекція Чарторийських). Дослідниця демонструє індуктивний та дедуктивний підходи, застосовуючи метод стильової атрибуції творів, необхідної у випадку позасвідомої (помилкової) алонімії, коли музикознавець ставить собі за мету визначити ім'я справжнього автора твору (2020).

Варто звернути увагу також на працю Б. Дем'яненка, у якій аналізується індивідуально-стильова специфіка музичного мовлення в партесних композиціях з різних осередків. За допомогою статистичних методів було «... з'ясовано систематичні відмінності музичного мовлення у восьмиголосних партесних творах київського, московського та віленського осередків від загальностильової норми, а також стильову специфіку музичного мовлення окремих авторів у межах кожного осередку. Зокрема, визначено об'єднуючі для творів кожного з осередків фактурні, гармонічні, ритмічні та мелодичні прийоми та їх взаємодію, виокремлено улюблені для М. Дилецького, В. Титова, І. Домарацького та Г. Левицького мелодичні та гармонічні формули, способи

взаємодії фактури, гармонії, ритму та орнаментики і з'ясовано, чим відрізняється композиторське музичне мовлення в межах одного та різних осередків партесної творчості» (2021, сс. 8–9). Хоча запропоновані оригінальні методи дослідження є надзвичайно своєрідними й складними і були застосовані до барокової творчості (притому до виключно восьмиголосних композицій), у перспективі їх можна було б спробувати використати (звісно, за умов певної адаптації) також і до творів наступної доби з метою визначення або уточнення їхнього авторства.

Мета дослідження — розглянувши духовний концерт «Гласом моїм» у контексті проблеми авторської атрибуції в українській музичній спадщині епохи Класицизму, з'ясувати, які аргументи можуть гіпотетично свідчити на користь одного з трьох композиторів, під чиїми іменами цей концерт зафіксовано в різних нотних джерелах.

Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1) узагальнити напрацювання сучасних українських музикознавців із проблеми авторської атрибуції вітчизняної музичної спадщини другої половини XVIII — початку XIX століття;

2) виокремити різні підходи до вирішення проблеми авторства творів;

3) визначити основні історичні й культурно-мистецькі чинники утворення проблемної ситуації навколо авторства творів українських композиторів доби Класицизму;

4) розглянути нотні джерела духовного концерту «Гласом моїм» в історичному та кодикологічному аспектах;

5) порівняти нотні тексти концерту з друкованих та рукописного джерел, з'ясувати, у чому полягає їх суттєва різниця;

6) виявити в текстах концерту ознаки індивідуального стилю А. Веделя та ті особливості музичної мови й мовлення, які, навпаки, суперечать нашому уявленню про його творчу манеру і можуть бути ознаками стилю С. Дегтярьова.

Виклад основного матеріалу дослідження... Масштабну проблему авторства стосовно творчості українських композиторів другої половини

XVIII століття спричинила низка обставин і особливостей тогочасного функціонування вітчизняної музичної культури та її існування в наступні періоди. Безумовно, найперше слід згадати про те, що саме у другій половині XVIII століття остаточно формується інститут авторського права і отримують розвиток індивідуальні композиторські стилі, тож творчість українських композиторів цілком «вписується» в ці загальноєвропейські процеси. Однак ті проблеми, з якими доводиться стикатися сучасним дослідникам вітчизняної музичної спадщини, пов'язані не лише з об'єктивними історичними закономірностями — ще не повністю закріпленим авторством та потужною тенденцією до універсалізації засобів музичної мови та мовлення в мистецтві епохи Класицизму. До цих тенденцій додається ще й специфіка української культури, яка існувала в колоніальних умовах Російської імперії, за яких практично всі видатні митці змушені були працювати за межами Батьківщини — у російських столицях Петербурзі та Москві, і саме там залишалася значна частка їхньої спадщини. Надалі, у наступні століття, доля цієї спадщини цілковито залежала від політики самодержавства та російської православної церкви, пізніше — панівної ідеології у СРСР, що особливо нищівно позначилося на збереженні культурних надбань, пов'язаних із церковною традицією, а саме духовної музики (згадаймо зміну вимог до її характеру й стилю, всілякі офіційні обмеження й заборони стосовно видання та виконання у XIX столітті та повне замовчування і забуття після 1917 року). Отже, стан спадщини епохи Класицизму і, відповідно, ситуація з «автентичністю» авторства великою мірою є наслідком згаданих несприятливих умов її функціонування. До цього додамо ще й розпорошення нотних матеріалів за кордоном, що частково було результатом тривалого перебування там (передусім в Італії) наших композиторів під час навчання й стажування (так, ряд унікальних знахідок творів наших співвітчизників вже у XX столітті було здійснено в Римі, Парижі, Лондоні, Кракові). Пізніше таке розпорошення ставало наслідком вивезення в інші країни друкованих видань та рукописів під час вимушеної еміграції діячів культури. Якесь частина цих матеріалів

з'являлася друком в осередках української діаспори (передусім у США та Канаді), але ці видання нерідко породжують запитання стосовно авторства творів — питання, які майже не можливо розв'язати через недоступність друкованих та рукописних джерел, які покладено в їхню основу.

До комплексу стильових чинників — особливостей панівного історичного стилю та початку формування індивідуальних стилів — слід також додати ще один стильовий вимір — національний стиль, що починає формуватися на тлі історичного стилю (про національний стиль ми можемо говорити і в більш віддалені епохи, але в кожній з них він мав свою специфіку). У другій половині XVIII століття цей чинник у творчості композиторів проявляється різною мірою, але загалом цей стильовий елемент цілісної стильової системи твору навіть утруднює завдання дослідника, який прагне диференціювати індивідуальні стилі за цією ознакою, адже більшість видатних композиторів тогочасної Російської імперії мали спільне — українське — походження, що додатково споріднювало їхню творчість.

Надзвичайно широкі можливості для вивчення української духовно-музичної спадщини надає колекція бібліотеки хору Києво-Могилянської (пізніше — Київської духовної) академії. Дослідження цієї унікальної нотозбірні, яка нині зберігається у ВБЗІК НБУ ім. В. Вернадського НАН України (Руденко, 2010), дало змогу, зокрема, встановити авторство цілого ряду анонімних творів (Руденко, 2013). З-поміж широкого репертуару духовних творів, виконуваних славетним хором Академії, чільне місце посідали й богослужбні піснеспіви та концерти українських композиторів. Розквітом такої діяльності хору став період, коли колектив очолив тодішній студент старших курсів Академії О. Кошиць (1898–1901 роки). «Керуючи чудово укомплектованим хором Академії, всупереч «анонімній» практиці XIX ст. та чинним заборонам Св. Синоду, Кошиць зміг увести (з осені 1898) до його репертуару доробок А. Веделя. Разом з іншим добірним репертуаром це збагатило тогочасні уявлення музичної суспільності про культурні надбання XVIII ст. (зокрема, засади духовної музики України), стало

сутністю артистичної місії Кошиця в цій галузі» (Калуцька, 2001, с. 9).

На початку 1990–х років серед рукописів з бібліотеки хору Київської духовної академії було виявлено 67 списків творів А. Веделя, які не були відображені в тодішньому каталозі колекції, і майже чверть із них (16) — серед численних анонімних композицій. Так, саме в цій колекції було вперше віднайдено одну з двох редакцій концерту «Приклони, Господи, ухо Твоє»: у партитурі і трьох збережених поголосниках він був переписаний без зазначення авторства, але збіг з описом у літературі та стилістичні особливості твору дали змогу безсумнівно атрибутувати його А. Веделю (Гусарчук, 2017)¹.

Пізніше було виявлено твори А. Веделя ще у трьох збірниках з бібліотеки КДА. В одному з них (шифр КДА Ее 1547 П. №5), поряд із духовними концертами композитора, переписаними з його автографічної партитури, було також уміщено концерт «Гласом моїм» (Руденко, 2013). Цей твір неодноразово видавався, користуючись заслуженою популярністю. Однак його авторство не раз піддавалося сумнівам, маючи суперечливу атрибуцію в різних джерелах. Саме на цьому концерті ми зосередимо нашу увагу.

Наразі нам відомі чотири видання концерту «Гласом моїм». Два основних джерела — петербурзькі: Випуск VIII «Исторической хрестоматии церковного пения» за редакцією Михайла Гольтисона та Випуск №27 видань Олександроневської Лаври («Сборник концертов соч. А. Веделя и С. Дегтярьова для смешанного хора», видавець П. М. Киреев, за редакцією І. В. С. та К. І. К.). До цієї інформації слід додати ще одне окреме видання концерту (16 сторінок) з бібліотеки «Львівського бояну» 1937 року (окремі партії, відділ мистецтва Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника). У 2007 році концерт було опубліковано у збірці «Артемій Ведель. Духовні твори» (упорядники М. Гобдич та Т. Гусарчук).

«Историческая хрестоматия церковного пения» — відоме й авторитетне видання, яке спочатку виходило у видавництві П. Селіверстова, пізніше — у видавництві журналу «Музыка и пение». Доречно нагадати, що перший випуск

¹ Іншу ж редакцію концерту було віднайдено пізніше у бібліотеці хору Троїцького собору міста Чернігова.

цього видання (1902 рік) було присвячено саме творчості А. Веделя: туди увійшли концерти «На ріках Вавилонських» *до мінор*, «Доколі, Господи, забудеши мя», «Помилуй мя, Господи» та антифон «Блажен муж». Усі твори — за редакцією М. Лисицина, випускника і колишнього регента Київської духовної академії. Твори А. Веделя також були опубліковані у Випуску IV: концерти «Услиши, Господи, глас мой», «Боже, законопреступниці восташа на мя», а також піснеспіви «Прийдіте поклонімося» *до мажор* та «Світе тихий» *до мінор*. Підкреслимо, що усі названі концерти, окрім «На ріках Вавилонських», було взято з автографічної партитури, яка зберігалася в Київській духовній академії, і опубліковано в досить якісному вигляді. У Випусках VII, VIII та XIX також виходили твори А. Веделя, але вже у видавництві «Музыка и пение» і за редакцією М. Гольтисона — талановитого співака, композитора, який зробив великий внесок в оприлюднення творів А. Веделя, видавши багато творів і поза межами «Исторической хрестоматии» у видавництві журналу «Музыка и пение».

Друге видання — це Випуск №27 із серії нотних видань духовних творів, які здійснювала Олександро-Невська Лавра («Сборник концертов соч. А. Веделя и С. Дегтярьова для смешанного хора». Петроград, издатель П. М. Киреев / ред. И. В. С. и К. И. К., 1917 г.). Одразу слід зазначити, що це видання загалом поступається якістю попередньому. Окрім концерту «Гласом моїм» у ньому опубліковано ще чотири концерти: «На ріках Вавилонських», *до мінор*, «Днесь Владика тварі», «Боже, приідоша язиці в достояніє Твоє» та «В молитвах неусипающую Богородицю». Усі вони не викликали сумнівів стосовно авторства, а останній концерт взагалі походив з автографу А. Веделя (там він має №1), але, щоправда, у цьому друкованому виданні він має вщент понівечений вигляд. Отже, якщо редакторська робота загадкових И. В. С. и К. И. К. не може задовольняти нас щодо концерту з автографу, то в усіх інших випадках ми не можемо перевірити її якість, адже решта концертів не збереглася в автографічному вигляді. Однак принаймні до цього збірника не було таких претензій щодо помилкового авторства, як до наступного і

останнього видання Олександрo-Невської Лаври — №28 (з тією самою назвою та вихідними даними, але вже під редакцією лише одного И. В. С.). У ньому вміщено сім концертів, про які свого часу було висловлено сумніви щодо їхньої належності А. Веделю (Гусарчук, 1999), а пізніше А. Кутасевич на підставі порівняння шести з них (а також ряду інших творів) зі стильовою моделлю індивідуальної творчості А. Веделя та С. Дегтярьова, зробив висновок щодо їхньої належності С. Дегтярьову (2015). Слід зазначити, що сьомий концерт із названого збірника — «К Тебі, Господи, возову» — виходив за межі проблематики дисертації А. Кутасевича, оскільки не мав суперечливої атрибуції.

Підсумовуючи усе зазначене стосовно нотних джерел концерту «Гласом моїм», підкреслимо, що на момент підготовки видання «Артемій Ведель. Духовні твори» (Київ : Геопринт, 2007) його упорядники (М. Гобдич і Т. Гусарчук) ще не мали інформації про наявність суперечливої атрибуції стосовно концерту «Гласом моїм», тому включили його в це видання, спираючись на два попередні, в яких твір був атрибутований як веделівський. Обидва джерела — і «Историческая хрестоматия», і збірник №27 видань Олександрo-Невської Лаври — сприймалися як достатньо надійні джерела. Хоча до якості редакції у другому джерелі були серйозні зауваження, але з кодикологічного боку претензій до нього не було, адже концерт «Гласом моїм» «перебував» там у супроводі інших концертів А. Веделя, які не викликали сумнівів щодо їхнього авторства.

Перегляд ставлення до концерту «Гласом моїм» як безсумнівно належного А. Веделю відбувся після ознайомлення з каталогом духовної музики епохи Класицизму, який видала А. Лебедева-Ємеліна. Відтак стало відомо, що насправді твір має суперечливу атрибуцію. У каталозі, окрім відомих концертів Д. Бортнянського й А. Веделя, згадується також про існування однойменних концертів у С. Дегтярьова та Л. Гурільова (Лебедева-Ємеліна, 2004).

Інформація стосовно концерту, поданого в каталозі, є доволі заплутаною.

Найпростіше — з концертом С. Дегтярьова, адже авторка не подає його інципіту, оскільки концерт не знайдено. Стосовно ж концертів А. Веделя і С. Дегтярьова — складніше. Порівняння наведених інципітів та «паспортних даних» концертів з текстами двох нотних джерел показало, по-перше, що інципіт та перелік частин веделівського «Гласом моїм» подано в каталозі за виданням Олександрівської Лаври, по-друге, що інципіт концерту Л. Гурільова, практично збігається з початком концерту А. Веделя в редакції М. Гольтисона з «Исторической хрестоматии», на що авторка каталогу не звернула уваги. Вона подає інформацію про два рукописних джерела концерту Л. Гурільова — з бібліотеки Московської консерваторії та із зібрання архімандрита Матфія (м. Сергіїв Посад), але не вказує, за яким із цих джерел наведено інципіт. Наведено інформацію також і про згадки про цей концерт Л. Гурільова в газеті «Московские ведомости» (1794 рік, №88 та 1804 рік, №80, а також у каталозі Гене (Лебедева-Ємеліна, 2004). Однак припустити, що концерт, виданий в «Исторической хрестоматии» під іменем Веделя — це і є насправді концерт Л. Гурільова, помилково атрибутований у цьому виданні, не можна, тому що його опис, який подає А. Лебедева-Ємеліна на с. 329 (кількість частин, темпи тощо), не відповідає тексту концерту А. Веделя в «Исторической хрестоматии». Отже, існують як мінімум три редакції цього концерту — дві під іменем А. Веделя і одна під іменем Л. Гурільова. Якщо ж не знайдений до сьогодні (або й втрачений назавжди) концерт С. Дегтярьова не є зовсім іншим твором і не збігається з жодним із трьох згаданих текстів, то тоді таких варіантів концерту може бути навіть чотири.

За відсутності концерту С. Дегтярьова можна було б взагалі не розглядати його як одного з можливих авторів цього твору, якби не наявні ознаки того, що авторство цього концерту свого часу викликало сумніви. На це вказує маргінальний запис у вже згадуваній рукописній партитурі №5 (ВБЗІК НБУ ім. В. Вернадського, шифр КДА Ее 1547 П. №5), який зробив регент хору Київської духовної академії І. Макаревич: «Концерт Гласом моим Дехтерева. Хотя благ. бывший регент ак. хора К [...] переписывал его с Веделя, но я с ним

не согласен. В [вказ.] нотах «Дехтерева» замарано, но надпись есть <...> февр. 1880 <...>» (Руденко, 2013, с. 114; Руденко, 2019, с. 215). Текстологічне порівняння рукопису з друкованими редакціями показало, що він близький до редакції зі збірника Олександро-Невської Лаври, однак має ряд відмінностей (Гусарчук, Руденко, 2021). Звернімо при цьому увагу на те, що не друкована редакція стала для цього списку джерелом, як це часто бувало, коли регенти переписували тексти з певних видань: у цьому випадку впадає в око часова дистанція між записом, зробленим І. Макаревичем (1880) та датою видання концерту у збірнику №27 Олександро-Невської Лаври (1917). Отже, навпаки, саме цей рукопис, можливо, став першоджерелом для згаданого видання.

Інформація з каталогу, виданого А. Лебедевою-Ємеліною (2004), а також виявлення концерту «Гласом моїм» у рукописній партитурі №5 з маргінальним записом, що відбивав полеміку між регентами стосовно авторства концерту спонукали А. Кутасевича залучити цей твір до свого масштабного дослідження творів С. Дегтярьова та А. Веделя, які мають суперечливу атрибуцію. Здійснений стилістичний аналіз твору дав змогу автору зробити висновок про належність концерту перу С. Дегтярьова на підставі наявності в ньому прийомів, характерних для концертів цього композитора (2015).

Однак складність проблеми змушує знову повернутися до аналізу концерту «Гласом моїм». Спробуємо підійти дещо з іншого боку — вкажемо на ті ознаки концерту, які суперечать стилю Веделя, а саме: невідповідність характеру музики в окремих місцях змісту вербального тексту (наприклад, у тактах 25–30, 49–50, 174–178), концептуально невмотивований перехід від однієї частини до іншої (маю на увазі III–IV частини в редакції І. В. С. і К. І. К. зі збірника Олександро-Невської Лаври), що практично не спостерігається у творах Веделя; початок концерту з низхідним рухом та відхиленням у другому такті, нехарактерні для титульних тем веделівських концертів; зовсім нетипові мелодико-гармонічні звороти (такт 120) та ритмічне гальмування (такти 10–11, 15–20), зокрема, після фугато (такти 45–48).

Водночас не варто ігнорувати й ті ознаки, які можуть свідчити на користь авторства А. Веделя, наприклад, доволі типову побудову фугатних фрагментів («Господи, преклони небеса і сниди», *мі-бемоль мажор*, частина IV та ін.), наявність варіантного розвитку, який композитор зазвичай застосовував широко й різноманітно. Саме таку особливість ми спостерігаємо у концерті «Гласом моїм», де весь фінал побудовано за принципом варіантного викладення початкової теми, яка отримує ряд дрібних звуковисотних, ритмічних або фактурних змін. У більшості випадків вони відбуваються при звучанні теми з однаковим текстом: «Научи мя творити волю Твою» (такти 157–158 та 162–163, 180–181, 194–198, 207–208); «яко Ти єси Бог мой» (такти 166–168, 173–175, 213–215, 216–218). Однак в окремих випадках два мелодичні утворення «перетинаються», коли, наприклад, мелодико-ритмічний варіант першої теми на текст «Научи мя творити волю Твою» з'являється з новим текстом — «яко Ти єси Бог мой», та ще й в іншій ладовій якості (*сі-бемоль мажор* замість *до мінору*), а в репризі, після точного проведення першої теми, звучить і ще в іншій якості — як новий мелодико-ритмічний варіант, але вже в основній тональності і в заключній функції. Отже, в обох цих випадках має місце переінтонування. Заголом же форма фіналу надзвичайно цікава, з елементами розробковості в середині і навіть з ознаками сонатності. Наскрізний розвиток надає їй інтонаційної єдності й динамізму.

Не менш цікавим і дуже характерним для манери письма А. Веделя є використання моноритмічного тематизму на словах «Пролію пред Ним моленіє моє» (терцет на початку другої частини, *ля-бемоль мажор*) та на словах «на путі сем по нему же хождах» (фугато у третій частині, хоча й побудоване за нетиповим для концертів А. Веделя принципом).

Висновки.

1. У загальному колі проблем, досліджуваних сучасними музикознавцями, які працюють з вітчизняною спадщиною XVIII століття, однією з найскладніших і найактуальніших сьогодні є проблема авторської атрибуції. Вона є предметом наукових пошуків ряду науковців, які

застосовують для досягнення мети різні методи — джерелознавчий, біографічний, порівняльно-текстологічний, статистичний, метод стильового аналізу та комплексний підхід з використанням різних методів, що може дати найбільш достовірний результат.

2. Розгляд нотних джерел духовного концерту «Гласом моїм» показав, що йдеться не лише про приписування твору різним авторам у різних джерелах, а про існування різних редакцій твору, що додатково ускладнює вирішення проблеми авторства. Ця обставина, а також те, що два наявні рукописні списки концерту, приписані Л. Гурільову, на сьогодні недоступні, а духовно-музична творчість цього російського композитора нам невідома, остаточний висновок стосовно авторства концерту робити ще зарано. Утім, висловимо одне міркування з цього приводу. «Гласом моїм» — один з найкращих і найвідоміших духовних концертів у спадщині епохи Класицизму, твір, який демонструє надзвичайно високий рівень композиторської майстерності, тому мало вірогідно, що він належить Л. Гурільову, творчість якого не отримала широкого визнання, хоча він, як відомо, був автором цілого ряду духовних творів, більшість з яких, на жаль, не збереглася. У колекції бібліотеки хору Київської духовної академії твори Л. Гурільова відсутні. Інципіти ж його творів, які наводить А. Лебедева-Ємеліна (у багатоголосному викладі їх лише чотири), досить прості за музичною мовою, тож не викликають асоціацій зі стилем концерту «Гласом моїм». Отже, головна «лінія розмежування», як видається, має проходити між авторськими постатями А. Веделя та С. Дегтярьова.

3. За результатами джерелознавчого аналізу, попри їхню неоднозначність, ми все ж таки віддали б перевагу авторству А. Веделя, адже в усіх відомих друкованих джерелах цей концерт фігурує саме під його іменем. Стилiстичний аналіз текстiв концерту також виявив питомі прикмети, які можуть свідчити на користь авторства А. Веделя, але водночас — цілу низку елементів музичної мови, які не є характерними для його індивідуального стилю і можуть свідчити на користь авторства С. Дегтярьова. У будь-якому разі

остаточний вердикт виключно на підставі стильового аналізу навряд чи може бути на 100% достовірним, урахуваючи всі аспекти спорідненості творчості А. Веделя і С. Дегтярьова, наявні поряд із відмінностями. Загалом виникає відчуття, що в межах художньої цілісності концерту є певна строкатість на рівні індивідуально-стильових нюансів, і це, у комплексі з фактом існування різних редакцій твору, нашою думкою, що ті тексти, які збереглися до нашого часу, можуть бути результатами різних авторських, а не лише пізніших редакторських «втручань». Звісно, це лише один з можливих гіпотетичних висновків стосовно авторства концерту «Гласом моїм», і наразі ще залишаються об'єктивні можливості й перспективи для подальших досліджень у зазначеному напрямку.

Перспективи подальших розвідок... Стосовно духовного концерту «Гласом моїм», безумовно, залишаються можливості подальших досліджень, зокрема, пов'язані з пошуком нотних джерел, із глибшим текстологічним порівнянням тощо. Загалом же, творча спадщина А. Веделя до сьогодні приховує ряд таємниць, для розв'язання яких потрібно визначати: в якому з наявних джерел авторство встановлене правильно; чи належить твір композитору, зазначеному у джерелі, в тому випадку, коли немає суперечливої атрибуції, а проте є сумніви щодо авторства через суто стильові ознаки твору (концерт «К Тебі, Господи, воззову»), або якщо твір жодного разу не був згаданий у відомих літературних джерелах, або наявний там опис твору не відповідає характеристикам твору, представленому в нотному джерелі (кількість частин, темпові позначення тощо). Іноді сумніви щодо авторства виникають всередині твору, стосовно окремих його фрагментів, особливо тоді, коли текст у першоджерелі пошкоджено, а у збереженій копії відповідні фрагменти відрізняються за художньою якістю від автографічного тексту (окремі фрагменти концертів «Пою Богу моєму», №4 та «Помилуй мя, Господи», №6 в автографічній партитурі А. Веделя).

Надзвичайно цікавим є питання авторства творів, які представлено в різних джерелах не просто під різними іменами, а ще й у різних редакціях зі

значними відмінностям (концерт «Боже, Боже мой, вонми мі», піснеспів «Світе тихий» *до мінор*). Тоді виникає гіпотетична «підозра» про авторське походження кожної з редакцій. Окремої уваги потребують ті твори, які представлені в суттєво відмінних редакціях, хоча й з однаковим авторством (концерт «Гласом моїм» — у двох друкованих редакціях, концерт «Приклони, Господи, ухо Твоє» — у двох рукописних джерелах, тріо «Покаянія отверзи мі двері» — у різних редакціях). Досі залишається актуальною й пошукова робота, спрямована на виявлення ще не віднайдених творів композитора, про які є згадки в літературі. Час від часу такі твори знаходяться (тріо «Разбойника благородного», Херувимська пісня *ре мажор*, піснеспів «Царю небесний»), але там завжди потрібна обережність щодо підтвердження авторства. Слід також розуміти, що існує великий масив анонімних творів XVIII та початку XIX століття, написаних на канонічні тексти, серед яких ще можуть бути загублені твори А. Веделя та його сучасників. Цей масив анонімів становить значну базу для подальших досліджень, адже руки музикознавців зазвичай «не доходять» до нього: увагу науковців передусім привертає творча спадщина відомих композиторів.

Список використаної літератури і джерел

1. Бабенко, К. С., 2020. *Алонімія в музиці: історія, теорія, методика дослідження*. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського.
2. Гусарчук, Т. В., 1999. *Артемій Ведель*. Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури, 2, сс.69–101.
3. Гусарчук, Т. В., 2018. Особливості музичної інтерпретації псалмових текстів у двох концертах «Доколі, Господи, забудеши мя» та проблема авторства. *Мистецтвознавчі записки*, 33, сс.192–200.
4. Гусарчук, Т. В., 2019. *Артемій Ведель. Постать митця у контексті епох*: монографія. 2-ге вид. Київ : Музична Україна.
5. Гусарчук, Т. В., 2021. Потрійна авторська атрибуція в духовно-музичній спадщині доби класицизму: джерелознавчий і стильовий аспекти. У кн.: Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-історичних рефлексіях, 5-та Міжнародна науково-практична конференція, Україна, Київ, 4–6 листопада 2021 року. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, сс.62–67.
6. Гусарчук, Т. В. та Руденко, Л. Г., 2021. Розмисли навколо авторства духовного концерту «Гласом моїм». В кн.: Бібліотека. Наука. Комунікація: від управління ресурсами – до управління знаннями. Міжнародна наукова конференція, Київ, Україна, 5–7 жовтня 2021. Київ: НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

сс.559–563.

7. Дем'яненко, Б. М., 2021. *Індивідуально-стильова специфіка музичного мовлення в партесних композиціях другої половини XVII – першої половини XVIII століття*. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського.

8. Івченко, Л. В., 1996. Таємниця симфонії синьйора Березейолло. *Музика*, 1, сс.6–8.

9. Івченко, Л. В., 2001. Справа №907. *Музика*, 4–5, сс.28–30; 6, сс.25–26.

10. Івченко, Л. В., 2021. Березовський і Берешьоло: про джерела трьох симфоній XVIII століття. У кн.: К. Карабиця, ред. *Максим Березовський. Три симфонії*. Київ. Музична Україна, сс.3–14.

11. Калущька, Н. Б., 2001. *Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики ХХ сторіччя*. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

12. Кутасевич, А. В., 2015. *Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя : питання авторства творів суперечливої атрибуції*. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського.

13. Лебедева-Емелина, А. В., 2004. *Русская духовная музыка эпохи классицизма*. Москва : Прогресс–Традиция.

14. Руденко, Л. Г., 2010. *Роль Києво-Могилянської та духовної академії у розвитку хорового мистецтва України (за матеріалами їх нотозбірні)*. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

15. Руденко, Л. Г., 2013. *Нотна бібліотека хору Київської духовної академії*. Київ : НБУВ.

16. Руденко, Л. Г., 2019. Рукописні списки творів Степана Дегтярьова у Нотній бібліотеці хору Київської духовної академії. У кн.: *Бібліотека. Наука. Комунікація : актуальні тенденції у цифрову епоху, Міжнародна наукова конференція, Київ, Україна, 8–10 жовтня 2019*. Київ: НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, сс.214–217.

17. Шуміліна, О. А., 2011. Проблема атрибуції духовних творів Максима Березовського та їх стильова еволюція. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*, 2(11), сс.90–97.

18. Шуміліна, О. А., 2021а. Чи писав Максим Березовський симфонії синьйора Veresciollo? У кн.: *Бібліотека. Наука. Комунікація: від управління ресурсами – до управління знаннями, Міжнародна наукова конференція, Київ, Україна, 5–7 жовтня 2021*. Київ: НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, сс.643–647.

19. Шуміліна, О. А., 2021б. Хто такий синьйор Veresciollo? У кн.: *Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-історичних рефлексіях, 5–та Міжнародна науково-практична конференція, Київ, Україна, 4–6 листопада 2021 року, Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, сс.254–258*.

References

1. Babenko, K. S., 2020. *Allonymy in music: history, theory, research methods*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. P. I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine

2. Husarchuk, T. V., 1999. *Artemii Vedel*. Ukrainian Music Archive. Documents and materials on the history of Ukrainian musical culture, 2, pp.69–101.

3. Husarchuk, T. V., 2018. Osoblyvosti muzychnoi interpretatsii psalmovykh tekstiv u dvokh kontsertakh "Dokoli, Hospody, zabudeshy mia» ta problema avtorstva" [Peculiarities of musical interpretation of psalm texts in two concerts "How long, Lord, will you forget me" and the problem of authorship]. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 33, pp.192–200.

4. Husarchuk, T. V., 2019. *Artemii Vedel. Postat myttsia u konteksti epokh : monohrafiia*

[Artemiy Wedel. The figure of the artist in the context of epochs : monograph.]. 2nd ed. Kyiv : Muzychna Ukraina.

5. Husarchuk, T. V., 2021. Potriina avtorska atrybutsiia v dukhovno-muzychnii spadshchyni doby klasytsyzmu: dzhereloznavchyi i stylovyi aspekty [Triple authorial attribution in the spiritual and musical heritage of the Classicist era: source and stylistic aspects]. In: Ukraine. Europe. World. History and names in cultural-historical reflections, 5th International Scientific and Practical Conference, Kyiv, Ukraine, November 4–6, 2021. Kyiv: Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho, pp.62–67.

6. Husarchuk, T. V. and Rudenko, L. H., 2021. Rozmysly navkolo avtorstva dukhovnoho kontsertu "Hlasom moim" [Reflections on the authorship of the spiritual concert "By my voice"]. In: Library. Science. Communication: from resource management to knowledge management. International Scientific Conference, Kyiv, Ukraine, October 5–7, 2021. Kyiv: NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, pp.559–563.

7. Demianenko, B. M., 2021. *Individual and stylistic specifics of musical speech in party compositions of the second half of the 17th – first half of the 18th century*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. P. I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine.

8. Ivchenko, L. V., 1996. Taiemnytsia symfonii syniora Berezeiollo [The secret of the symphony of Signor Berezeolo]. *Muzyka*, 1, pp.6–8.

9. Ivchenko, L. V., 2001. Sprava №907 [Case №907]. *Muzyka*, 4–5, pp.28–30; 6, pp.25–26.

10. Ivchenko, L. V., 2021. Berezovskyi i Beresholo: pro dzherela trokh symfonii XVIII stolittia. In: K. Karabytsia, ed. *Maksym Berezovskyi. Try symfonii* [Maxim Berezovsky. Three symphonies]. Kyiv. Muzychna Ukraina, pp.3–14.

11. Kalutska, N. B., 2001. *Oleksandr Koshyts' artistic activity in the context of twentieth century music*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine.

12. Kutasevych, A. V., 2015. *Stylistic differentiation of spiritual and musical heritage of Stepan Degtyarev and Artem Wedel: the question of authorship of works of contradictory attribution*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. P. I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine.

13. Lebedeva-Emelina, A. V., 2004. *Russkaya dukhovnaya muzyka epokhi klassitsizma* [Russian spiritual music of the classicist era]. Moskva : Progress–Traditsiya.

14. Rudenko, L. H., 2010. *The role of Kyiv-Mohyla and theological academies in the development of choral art of Ukraine (based on their music collection)*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine.

15. Rudenko, L. H., 2013. *Notna biblioteka khoru Kyivskoi dukhovnoi akademii* [Music Library of the Kyiv Theological Academy Choir]. Kyiv : NBUV.

16. Rudenko, L. H., 2019. Rukopysni spysky tvoriv Stepana Dehtiarova u Notnii bibliotetsi khoru Kyivskoi dukhovnoi akademii [Manuscript lists of Stepan Degtyarev's works in the Music Library of the Kyiv Theological Academy Choir]. In: Library. Science. Communication: current trends in the digital age, International Scientific Conference. Kyiv, Ukraine, October 8–10, 2019. Kyiv: NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, pp.214–217.

17. Shumilina, O. A., 2011. Problema atrybutsii dukhovnykh tvoriv Maksyma Berezovskoho ta yikh stylova evoliutsiia [The problem of attribution of Maxim Berezovsky's spiritual works and their stylistic evolution]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho*, 2(11), pp.90–97.

18. Shumilina, O. A., 2021a. Chy pysav Maksym Berezovskyi symfonii syniora Beresciollo? [Did Maxim Berezovsky write the symphonies of Signor Beresciollo?]. In: Library. Science. Communication: from resource management to knowledge management, International Scientific Conference. Kyiv, Ukraine, October 5–7, 2021. Kyiv: NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, pp.643–647.

19. Shumilina, O. A., 2021a. Khto takyi synior Beresciollo? [Who is Signor Beresciollo?]. In: Ukraine. Europe. World. History and Names in Cultural-Historical Reflections, 5th International

Scientific and Practical Conference, Kyiv, Ukraine, November 4–6, 2021. Kyiv: Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho, pp.254–258.

TETIANA HUSARCHUK

ORCID iD: 0000-0001-8067-4010

*Doctor in Art Studies,
Professor of the Department of History of Ukrainian Music
and musical folklore
at the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
tvhusarchuk@gmail.com*

LIUDMYLA RUDENKO

ORCID iD: 0000-0002-0329-0504

*Ph.D. in Art Studies,
Senior Research Fellow
at the Vernadskyi National Library of Ukraine,
(Kyiv, Ukraine)
lrudenko777@gmail.com*

SPIRITUAL CONCERT "BY MY VOICE" IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF AUTHOR'S ATTRIBUTION

The urgency of the problem of authorial attribution of works by Ukrainian composers of the second half of the 18th – early 19th centuries is substantiated. The author emphasizes the importance of defining authorship as one of the urgent tasks of modern Ukrainian music studies, the relevance of which is justified not only by the scientific component, the need for a deeper understanding of stylistic processes in contemporary art, but also the practical significance of research results, as they are directly related to the performance. Emphasis is placed on the need to clarify the authorship of opuses in today's conditions, when, unfortunately, we have many cases of works under other people's names due to appeals to low-quality music sources in which the authorship of works is erroneous. It is shown that modern researchers have to deal with double and even triple authorship, that is with the opposite authorial attribution in different sources, as well as with other cases, as much as the need to clarify the authorship of the work. The achievements of modern contemporary musicologists who work in the appropriate direction, trying to return the losses and erroneously attributed works to the heritage of their true creators are summarized. Different approaches to solving the set goal are revealed. The main features of the functioning of Ukrainian musical culture and its features that caused a large-scale problem of authorial attribution in relation to the creative activity of the Classicist era are identified. The role of the Kyiv-Mohyla and theological academy in preserving the Ukrainian musical heritage is emphasized. A source study and comparative textual study of the spiritual concert "By my voice", which in different sources has different authorial attributions – Artemy Wedel, Stepan Degtyarev and Lev Gurilev. The available printed editions and the manuscript list of the concert from the library of the Kyiv Theological Academy are stored in the Department of Library Collections and Historical Collections at the Vernadsky National Library of Ukraine. The elements of musical language and musical speech that may testify against the authorship of A. Wedel, as well as those that, on the contrary, testify in his favor, are singled out. A hypothesis is expressed regarding the authorship of the work and it is stated that there is currently a lack of musical materials for the final conclusion, first of all two musical texts attributed to L. Gurilov, which are in Russian music collections.

Keywords: *authorship, alonimia, individual style, Ukrainian musical art, spiritual concert, works of Artemy Wedel and Stepan Degtyarev.*

Стаття надійшла до редакції 04.01. 2022 року.